

Károly Krisztina

Szövegtan és fordítás

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 304 pp.

ISBN: 978-963-05-8517-0)

Albert Sándor

Amikor beleolvastam Károly Krisztina több mint 300 oldalas könyvébe és a több mint félezer tételt tartalmazó bibliográfiába, nyomban egy sor aggodalom és kétely fogalmazódott meg bennem. Balázs János 1985-ös nagy műve után lehet-e, érdemes-e még újat mondani általában a szövegről? Mit kezdhet a fordítástudomány (ez az alapvetően gyakorlatra épülő, a gyakorlatból kiinduló, arra reflektáló diszciplína) a szövegtan kutatóinak bölcs elméleti megállapításaival? Nem lesz-e ugyanaz a helyzet, mint az iskolákban tanító pedagógusoké, akik (s ez még a jobbik eset) megvető kézlegyintéssel fejezik ki véleményüket az egész nevelésemletről? Felrémlt előttem a szöveggel kapcsolatos könyvtárnyi tudományos mű víziója, a komoly könyvek, cikkek és tanulmányok áradata, amelyekben egyetlen konkrét szövegrészlet sem volt olvasható, és eszembe jutottak Roman Jakobson keserű szavai is a – matematikai és logikai szimbólumok, szabályok, különféle zárójelek, ágrajzok, érthetetlen szakterminusok és műveletek sorát jobbra öncélúan felvonultató – modern strukturalista nyelvészetről („Sprachwissenschaft ist eine Wissenschaft ohne Sprache”), ezért bizonyos előzetes fenntartásokkal mertem csak belekezdeni az olvasásába. Attól féltem, hogy Károly Krisztina könyve – amelynek címe a szövegtan és fordítás viszonyának bemutatását ígéri – adatok, szerzők, művek, definíciók, álláspontok, nézetek, szövegstrukturális ábrák, felosztások és osztályozások taxonomikus áradatát zúdítja majd az olvasóra, de nem lesz benne semmi konkrétum, semmi gyakorlati használhatóság, semmi olyasmi, amit egy gyakorló fordító megfontolásra vagy felhasználásra érdemesnek tartana: az egész csak pure science, nothing else...

A talán kicsit félreérthető fogalmazás miatt érdemes elosztatnunk egy tévhitet. Amikor Martin Heidegger német filozófus 1927-ben kijelentette, hogy a modern ember a létfelejtés állapotában él, ezzel nem azt akarta mondani, hogy mindenkinek állandóan csakis és kizárólag a léttel, a létezéssel kapcsolatos kérdésekkel kell foglalkoznia. Kicsit hasonló a helyzet a fordításelmélettel is. A fordításelmélettől nem várható el, hogy közvetlen segítséget nyújtson a gyakorló fordítók számára konkrét gyakorlati problémáik megoldásában, hiszen ez az igény semmilyen elmélettel szemben nem támasztható. Azt azonban minden, a gyakorlatból kiinduló elmélettől (így a fordításelmélettől is) el lehet várni, hogy ne íróasztal mellett, saját maga által mesterségesen kiötlött álproblémákkal foglalkozzon, hanem azokból a konkrét gyakorlati problémákból induljon ki, azokra reflektáljon, azokat tegye elméleti vizsgálódásainak tárgyává, amelyeket a konkrét fordítási gyakorlat vet fel, s amelyeket a gyakorló fordítók-nak kell megoldaniuk mindennapi munkájuk során. Ha nem ezt teszi, akkor a

fordításelmélet érdektelen, öncélú l'art pour l'art teóriává, a gyakorló fordítók számára használhatatlan metateóriává válik.

Ez a veszély a „szövegtannak” nevezett diszciplína esetében is fennáll, de előzetes félelmeim szerencsére nem igazolódtak be. Tapasztalt kutatóként Károly Krisztina pontosan felmérte azokat a veszélyeket, amelyeket a „szöveg” terminus definiálhatatlansága, más diszciplínákkal való összefonódása és szinte a végtelenségig tágítható jelentéstartalma hordoz magában: érzi, hogy le kell szűkítenie témáját. Ezt a tematikai leszűkítést két szinten valósítja meg. Az egyik az, hogy noha lényegében ismertető és összefoglaló jellegű művet ír, nem általában a szövegről értekezik, hanem az ún. „fordítási” szövegről (ez lesz ezentúl a translated text magyar megfelelője²), amelyet így definiál: „Fordítási szövegnek a fordítási folyamat eredményeként, a forrásnyelvi szöveg alapján keletkező célnyelvi szöveget nevezzük” (12 old.). Az ilyen szöveg fő ismérvei persze egybeesnek általában a szöveg jellegzetességeivel, de van néhány olyan speciális vonása is, amelyek megkülönböztetik a nem „fordítási” szövegtől. Ez a tematikus leszűkítés mindenképpen indokolt, és a „fordítási” szöveg tanulmányozása kétségkívül hozzájárulhat a fordításról alkotott tudásunk gyarapításához. A másik – talán nehezebben megvalósítható és nem kevés önfegyelmet igénylő – korlátozást úgy lehetne megfogalmazni, hogy könyvében Károly Krisztina mindvégig megmarad a (szöveg) nyelvészet területén: nem megy bele a szöveg megközelítésének másféle lehetséges – filozófiai, hermeneutikai, szemiotikai, kommunikációelméleti, pragmatikai stb. – aspektusainak tárgyalásába. A szöveget nagyon helyesen folyamatnak (produkciónak), és nem statikus képződménynek (produktumnak) tekinti. Ugyanakkor a könyvben örvendetes módon konkrét szövegek elemzését is olvashatjuk (igaz, ezek egy kivételével mind angol nyelvűek, és számuk is lehetett volna több).

Károly Krisztina könyve elején explicit módon meg is fogalmazza célját. Mint írja, „az elmúlt 30–40 év során a szövegtan mind elméleti, mind módszertani szempontból jelentős elvekkkel és eredményekkel gazdagította a fordítási szöveggel és a fordítási szövegalkotással” kapcsolatos tudásunkat. Ennek a „...jóteköny interdiszciplináris együttműködésnek a fő területeit és eddig elért eredményeit foglalja össze ez a könyv [...] A tudományos tények és megoldási kísérletek összegzésével nem csupán helyzetképet kíván adni a tudományterület jelenlegi állásáról, hanem rávilágít azokra a kutatási irányokra, tudományos kérdésekre és problémákra is, amelyek tanulmányozása még a jövő feladata” (14. old.). Ha ez volt a könyv fő célja, akkor kijelenthetjük, hogy Károly Krisztinának a maga elé tűzött célt sikerült maximálisan megvalósítania. A szerzőnek a szövegtanban való jártassága világszínvonalú, szakirodalmi tájékozottsága lenyűgöző, naprakészen ismeri a legújabb szerzőket, műveket, felfogásokat és elgondolásokat stb. Az olvasó úgy érzi (milyen ritka ez a mai túlspecializált világban!), hogy a szerző mindent tud a témáról, és ezt a tudását lépésről lépésre szeretné megosztani olvasójával. Megpróbál rendet teremteni a felosztások, nézetek, megközelítések és terminológiák dzsungelében. Elindul a „kályhától” (a diszciplína elnevezésének kérdésétől), utal a szöveg és a diskurzus meghatározási nehézségeire, ismerteti az ezzel foglalkozó szerzők álláspontját, felfogását, stb., sorra veszi a szövegkutatás szempontjából a legfontosabb területeket (kohézió kutatás, témastruktúra-kutatás, műfajkutatás, makrostruktúra-kutatás), végül a zárófejezetben kitér a fordítási szöveg elemzésének kutatás-módszertani

kérdéseinek vizsgálatára is. A függelékben egy magyar-angol és angol-magyar terminológiai szótárt, valamint név- és tárgymutatót találunk.

A szövegterületben kevésbé jártas lévén, de több évtizedes fordítási tapasztalattal a hátam mögött a fő kérdés az én számomra mindvégig az volt: mit használhat a leíró fordítástudomány és a fordításelmélet ebből az összegyűjtött, hatalmas, rendkívül gazdag, informatív ismeretanyagból? Másként megfogalmazva: a cím ellenére nem inkább szövegterület-e Károly Krisztina műve, mint fordítás? Örömmel állapíthattam meg, hogy nem: számos olyan, empirikus kutatásokon alapuló megállapítást találtam a könyvben, amelyet a fordítástudomány is használhat, sőt továbbgondolhat. Csak találomra ezek közül néhány: „Az ekvivalencia lehet célja a fordításnak, de ez nem szükségszerű; a fordítás attól még lehet megfelelő (adekvát), ha nem ekvivalens a forrásnyelvi szöveggel” (46. old.). Ez mindenképpen elgondolkodtató megállapítás, hiszen az ekvivalencia a (hagyományos) fordítástudomány egyik legfontosabb alapkategóriája, ilyen mondat leírása 40–50 évvel ezelőtt valóságos szentségtörés lett volna. Vagy íme egy másik, nem kevésbé fontos és továbbgondolásra érdemes megállapítás: „Míg a kommunikatív és a funkcionális ekvivalencia megőrzése érdekében a témastruktúrát a fordítók többnyire megőrzik, változtathatnak is rajta, amennyiben a fordítás célja és funkciója úgy kívánja” (126. old.). „A szövegkohéziót a fordítási univerzálék is befolyásolják.” [...] „A célnyelvi szövegkohézió megteremtése azért is különösen bonyolult feladat a fordító számára, mert a kohéziós eszközök többségének használata nem tudatos döntések eredménye még anyanyelven sem” (83. old.). Az ilyen megállapítások rendkívül fontosak, és azért kellene belőlük minél több, mert a fordítástudomány hosszú időn keresztül szinte kizárólag a műfordítások összevetéséből vonta le következtetéseit. A mai fordítások túlnyomó része azonban nem műfordítás, hanem jogi, politikai, biológiai, technológiai stb. szakszöveg, és ezek sikeres fordításához inkább szövegalkotási és szövegkezelési technikák tárháza (valamint a terminológia pontos ismerete) szükséges, messze nem elegendő a nyelvérzék, a szöveg- és stílusérzékenység, az intuíció, mint a szépirodalmi fordítás (főleg a versfordítás) esetében.

A recenzióban talán csak egyetlen metafizikai hiányérzet maradt, amely összefüggésbe hozható azzal, hogy Károly Krisztina túlságosan is tájékozott a téma szakirodalmában: a témájával kapcsolatos minden lényeges művet elolvasott és felhasznált. Tapasztalataim szerint éppen ez a túlságosan széles olvasottság, szakirodalmi tájékozottság képezi az akadályát annak, hogy a dolgozat szerzője állást merjen foglalni bizonyos kérdésekben. A nagy tudás szerénységre int, ezért a szerző általában megelégszik a különböző nézetek, felfogások pusztá ismertetésével. Én egy kicsit bátrabb lettem volna az ő helyében, és a különböző nézetek ismertetése helyett (vagy után) sokkal merészebben fogalmaztam volna meg saját véleményemet. Egyetlen példa is elegendő annak bizonyítására, mire gondolok. Egy Hoey nevű szerző például azt írja, hogy „a szövegből bizonyos szempontok alapján kiválasztott részek önmagukban értelmes egészet alkothatnak” (79. old.). Ha utánagondolunk, ez az állítás bizonyos esetekben nyilvánvalóan igaz, más esetekben azonban nem, mindenesetre az állítás erejét nagymértékben csökkenti a „bizonyos szempontok alapján” és az „alkothatnak” kitétel. Hogy ez így van-e, az attól is függ, milyen típusú, műfajú, célú, szerkezetű stb. szövegről van szó. Gyakorló fordítók a megmondhatóit, mennyire meggyűlik a

bajuk akkor, ha egy szöveg bizonyos szempontból homogén, más szempontból pedig nem. Umberto Eco műve, *A rózsza neve* műfaját tekintve egyértelműen regény, de legalább tízféle szövegtípust különíthetünk el benne (narratív, leíró, cselekményes, párbeszédés, tudományos, teológiai, metanyelvi, archaikus és modern stb. és ezek egymásba kapcsolódásai, átszűrődései, intertextuális utalásai stb). Ilyen világszínvonalú tudás birtokában egyszerűen indokolatlan ez a szerzői óvatosság, szerintem Károly Krisztina kritikusabb szemmel is tárgyalhatta volna a bemutatott felfogásokat, nézeteket, állításokat. Neki, a témában járta kutatónak miért nem szúr szemet az olyan állítások üressége, semmitmondó jellege, mint például: „Nem állítható, hogy minden nem narratív típusú szöveg elemezhető kötelékek és hálók tükrében” vagy „A nem narratív típusú szövegekre nem jellemző, hogy értelmetlen kötelékeket vagy értelmezhetetlen hálókat alkotnának” (79. old.). Nem szabad elveszni az érdektelen művek útvesztőjében: a modern terminológia mezébe öltöztetett közhelyekről igenis ki kell mondani, hogy üres közhelyek, az értelmes gondolatokat pedig érdemes továbbvinni, vagy legalábbis kijelölni azokat az irányokat, amelyekben továbbgondolhatók.

Összefoglalva: Károly Krisztina könyve ténylegesen hiánypótló munka. Tudomásom szerint ez az első olyan mű, amely e két, önmagában is bonyolult diszciplína viszonyát, összefüggéseit ilyen színvonalon közelíti meg és mutatja be. Túlzás nélkül állíthatjuk: a *Szövegtan és fordítás* minden, szövegtannal, fordításelmélettel és alkalmazott nyelvészettel foglalkozó szakember, kutató, sőt fordító számára nélkülözhetetlen alpmű.

SOPRONI ANDRÁS

Orosz kulturális szótár

MEGJELENT!

Corvina Kiadó 2008. 576 pp., 3990 Ft
ISBN 978 963 13 55598

Szótárunk, mely sokéves gyűjtő- és szerkesztőmunka terméke, az orosz nyelv, kultúra és hétköznapi élet hagyományos szótárakban nem található fogalmait gyűjti egybe és magyarázza.

Kapható:

FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ

Cím: 1072 Budapest, Rákóczi út 14.

Tel.: 411-2400 E-mail: fokusz.budapest@lira.hu